

Odo Casel O.S.B.

Krisztus misztériumos jelenléte a miseliturgiában

A római liturgia központi cselekménye, az eucharisztikus kánon egy központi imádságeggyüttesben csúcsosodik ki, mely az alapítás elbeszélését, a „megemlékezést” (anamnézis) és a szűkebb értelemben vett áldozati könyörgést foglalja magában. Ez a három szöveg a misekánon legrégebbi részéhez tartozik, és egymással szorosan összefügg, amint ezt formai tulajdonságai is mutatják.

A szöveg mindenekelőtt azt beszéli el, ami alapját és értelmét adja az éppen végbemenő ünneplésnek: az utolsó vacsorát. Az elbeszélés az Úr meghagyásával végződik: „Valahányszor ezt cselekszitek, az én emlékezetemre cselekedjétek.” Hogy ezeknek a szavaknak a felidézése éppen most és éppen ezen a helyen történik, már magában is mutatja, hogy e szavakat nem pusztán *elmondjuk*, hanem ezt a megbízást éppen most, azzal, amit teszünk, *teljesítjük* is. A „szerzési elbeszélés” tehát nem pusztán elbeszélés, sőt nem csak az eleven felidézésnek vagy egy szubjektív élménynek kiváltó eszköze, hanem *megvalósító formula*: amit itt elbeszélnek, az valósággal meg is történik.

Hogy azonban ez még világosabban kimondassék, az imádkozó Egyház ezt fűzi hozzá:

*Unde et memores,
Domine, nos, servi tui,
sed et plebs tua sancta
eiusdem Christi, Filii tui, Domini nostri
tam beatae passionis,
necnon et ab inferis resurrectionis,
sed et in caelos gloriae ascensionis,
offerimus...*

*Éppen azért meg is emlékezünk,
mi Urunk, a te szolgálád,
egyszersmind a te szent néped
Krisztusnak, a te Fiadnak, a mi Urunknak
mind boldogságadó szenvedéséről,
mind az alvilágból való feltámadásáról,
együttal dicsőséges mennybemeneteléről,
s (megemlékezve) hozzuk eléd...*

Az Egyház tehát tudatosan azt hajtja végre, amit neki az Úr megparancsolt: megemlékezik az Úrról, mégpedig különösképpen az ő haláláról, feltámadásáról és mennybemeneteléről. Azt a cselekményt teszi, amit annak idején maga az Úr tett, ezt az ő emlékezetére teszi — és ebből az emlékezésből hoz elébe áldozatot. Ahogyan az anamnézist (megemlékezést) szorosan és lényege szerint a szerzési elbeszéléshez kapcsolja az „unde et” (éppen azért), úgy viszont most az igei szerkezet: „memores offerimus” (megemlékezve áldozatot mutatunk be) nem pusztán időbeli egybetartozást jelöl, hanem azt, hogy a megemlékezés a legszorosabb összefüggésben van az áldozattal. Ez kitűnik a következő gondolatmenetből is:

Az Úr nem azt mondta, hogy „mutassatok be áldozatot az én példám szerint”, hanem hogy „ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”. Az Egyház kinyilvánítja magáról, hogy ezt cselekedve áldozatot mutat be. Ha a fődolog az lenne, hogy az Egyház áldozatot mutat be, és csak ezzel egyidejűleg (szubjektív módon) megemlékezne az Úrról, akkor szigorú értelemben véve nem teljesítené az Úr parancsát. Akkor alapvetően valami mást művelne (áldozna), és mellesken ugyanakkor —tartalmilag megalapozott összefüggés nélkül— az Úr meghagyását is teljesítené. Ez azonban nem lehet az Egyház akarata. És ezért szükséges, hogy a megemlékezés és az áldozatbemutatás, helyesebben: *a kettő egysége* legyen ennek a parancs teljesítése. Még hozzá úgy, hogy *az áldozat a megemlékezésből jön elő*.

Ebből következik viszont, hogy a megemlékezést épp annyira valóságot létrehozó elemnek kell tartanunk, mint a szerzési elbeszélést és az áldozatot. A szerzési elbeszélés, mint már mondtuk, *megvalósító formula*. Épp ily reális az áldozati imádság, hiszen az Egyház a misét valóságos áldozatnak tartja. És ha így van, akkor a kettő között álló, a kettővel nyelviileg is, tartalmilag is szorosan összekapcsolt anamnézisnek (megemlékezésnek) reális könyörgésnek kell lennie, vagyis olyan szövegnek, mely nemcsak kéri, hanem meg is valósítja aényt. Tehát: *nem egy gondolatban való, szubjektív visszaemlékezést jelöl meg, hanem tett által megvalósított, objektív „emlékezetet”*. Míg az elmúlt dolgokra való pusztá visszagondolás csak gondolati jelenléte tud adni a múltbeli eseményeknek, addig az „objektív emlékezet” ezeknek, bár szimbólumokba elrejtett, de való jelenléte biztosít. Mivel azonban az Egyház az Úrra való emlékezést úgy konkretizálja mint az Úr halálának, feltámadásának és mennybemenetelének emlékezetét, ebből következik, hogy nem csak az Úr van jelen a liturgikus szimbólumok színe alatt, hanem misztérium-szerűen jelen van az ő halála, feltámadása, mennybemenetele is. És mint a szövegből világos, nem is teszünk különbséget az Úr e három tette között: a szent hármas szám egységbe foglalja őket, egyetlen isteni tettként jeleníti meg.

Az Egyház felfogása nem csak ebben a centrális liturgikus szövegben nyilvánul meg, kinyilvánítja azt az egész liturgia. Sőt azt mondhatjuk, hogy az egész liturgia éppen erre épül, csak ezen az alapon van a liturgiának értelme és tartalma. Szemben a magánimádsággal, amely az egyes imádkozók lelkéből tör az Isten elé, *a liturgikus imádság cselekményhez tartozó szó*, melyben az Isten valósága és hatékony cselekvése lép be a közösség életébe. A liturgia naponkénti isteni jelenléte. „Hoc in templo aedificationis appare” (ebben a templomépítményben jelenj meg) — mondja a templomszentelési mise könyörgése. Ezért a liturgia csúcspontja az Isten-Embernek mint Főpapnak és Közvetítőnek eucharisztikus jelenléte, mely által maga az Isten lesz jelenvaló.

De a keresztény liturgia nem merül ki az istenség jelenlétében, hiszen a kultikus jelenléthez elég lett volna a kezdetben egyetlen liturgikus aktus, mely azután már a csendes imádságban folytatódhatna. A keresztény liturgia viszont állandóan megismételt cselekmény. A liturgikus akciót újból és újból

megüljük, ebben áll lényege szerint az Egyház papi tevékenysége, mely visszhangot kap a közösség eleven lelki tevékenységében. És miért? Mert a liturgia belső lényege szerint „actio”, a megjelent Isten-Ember tette. Az elmélyülés, az imádás nyugalomban történik. A keresztény áhitat azonban mindenekelőtt Krisztushoz járul, a földön megjelenő Istenhez, az ő megváltásművéhez, és őrajta keresztül az örök nyugalomban lakó és örökké tevékeny Istenhez. Ezért van a mindig megismételt mise-ünneplés. Ezért van a központi üdvmalasztnak a mindenkori körülményekhez illő alkalmazása a különféle szentségek ünneplésében. Ezért vannak az egyházi év ünnepei, melyek nem pusztán visszaemlékezést kínálnak elmúlt dolgokra, hanem azok élő jelenlétét. „*Hodie Christus resurrexit*” — *Ma támadt föl Krisztus.*

Röviden: az egész liturgia nem más, mint az Úr tetteinek emlékezete, de reális értelemben, s így az egész liturgia nem más, mint a mise-anamnézis kifejlése, kihatása. Benne Krisztus és az Egyház együtt tevékenykedik a megváltás, a megszentelés és az istenimádás művén.

(A szerző ezután a tanulmány központi részében a teljes keresztény hagyomány — de főleg az egyházatyák műveinek — áttekintését adja az eucharisztia mint misztériumos megemlékezésnek folytonos tanúbizonyságaként, majd elemzését így összegzi:)

A sok évszázados egyházi hagyomány egységes abban, hogy a mise a valóságot tartalmazó megemlékezés, vagy más szavakkal: a mise szakramentum. A szakramentum: misztériumos ünneplés, Krisztus szenvedésének misztériumos megünneplése és mint ilyen: áldozat. Az eucharisztia tehát úgy is mint áldozat: szentség (szent jel = signum sacrum), mely valami szent dolgot (ez esetben sajátosan az Isten-Ember üdvözítő tettét) jelzi is, és meg is valósítja. Minthogy ez esetben a jelzett dolog (significatum) egy cselekedet, ti. Krisztus szenvedése, a jel (signum) is Krisztus szenvedésének cselekményét valósítja meg, teszi jelenvalóvá. De nem történeti, természeti létmódjában, hiszen az nem volna szentség, hanem sajátos, szakramentális módon. Erről van szó, amikor a tradíció különbséget tesz „in sacramento/in mysterio pati/mori” és „mori in seipso/in facto” között. Mivel pedig a szenvedés Krisztus áldozata volt, ugyanígy a szenvedés jelenvalóvá tétele is Krisztus áldozata, hiszen a misztérium a jelzett dolog realitását biztosítja. A mise tehát nem egy magában álló áldozat, nem egy új áldozat, nem egy természetben végbemenő áldozat, hanem a keresztáldozat misztériuma, és ennyiben valóságos, tulajdonképpeni áldozat. A keresztáldozat és a miseáldozat azonos, azonos az áldozati adomány, az áldozatbemutató pap és az áldozati cselekedet szempontjából. Csak éppen a második esetben az áldozat szakramentális létmódban lép elének. A mise tehát egészen és lényege szerint Krisztus halálának történelmi cselekményére támaszkodik. Amit a mise elének állít s megvalósít, az mindenekelőtt éppen az Úr halála. A Test és Vér mint haláláldozati adományok lépnek fel, a kenyér és bor elválasztott színei alatt, „vi mysterii”, a misztérium ereje szerint el vannak

egymástól különítve (habár „per concomitantiam” —együttjárólag— mindkét szín alatt az egész, a megdicsőült Krisztus van jelen). A misztérium tehát világosan az Úr halálát hirdeti és azt szakramentálisan „előállítja”.

Az Egyházat a szakramentális áldozat kapcsolja hozzá a legelevenebben a történelmi Krisztushoz és az ő történelmi megváltásművéhez. A szakramentum, miként a szenthagyomány mély értelműen hangsúlyozza, végső soron a Logosz (Ige) megtestesülésével, ezzel az „ős-szentséggel” vált lehetővé. A szentmiseáldozat tehát egy kiemelkedően krisztusi intézmény, mert a kereszténység: az Istenhez az Isten-Ember Krisztuson és az ő szenvedésén át vezető út. A misztérium ezért egész lényegével a történelmi megtestesülésre épül, vagyis az Úr testére.

Ezért ellentétben áll egy elspiritualizált vallásképpel, mely egyoldalúan a szellemet hangsúlyozza, s amely a Logosz testtévéálását (megtestesülését) szükségszerűen alábecsüli. Efféle áramlatok időnként felmerültek a keresztény hagyomány folyamán (a neoplatonikus, végső alapjuk szerint keletieskedő irányzatok között), a keresztény realizmus azonban mindig győzött felöttük, és kiegyenlítette őket. És mindig újból jelentkezett átmenetileg a misztérium konkrét felfogása elleni tiltakozás is: de az Egyház a helyes középutat a túlélezett spiritualizmus és egy vele gyakran párhuzamos materialisztikus ultra-realizmus között mindig újból érvényesítette.

Az egyházi realizmus mindig is a misztérium-értelmezéshez ragaszkodott. Ezért mindig hozzá kapcsolódik egy hiteles krisztusi spiritualizmus, mely az eucharisztia szakramentális felfogására és így a hitre épül. Számára az eucharisztia „lélek és élet”, a „test (magában) nem használ semmit”, ám a lélekhez és élethez csak az Emberfiának testén és a benne való hiten keresztül juthatunk hozzá.

A misztérium a maga szakramentális létmódjában nincs az idő és tér korlátaihoz kötve. A szakramentum célja éppen az, hogy a történelmileg elmúlt megváltó tettet mint állandóan hatékony realitást tartsa fenn az Egyház életében. A szakramentum világának megvannak a maga törvényei, melyek megközelíthetetlenek a tisztán természeti dialektika számára. A tiszta dialektika — mint a Berengár-féle középkori eucharisztikus eretnokség mutatta — a misztériumot abszurdnak tartja, s azt egy álspiritualizmussal kiüresíti. Az Egyház képviselői ezzel szemben az Isten hatalmában való hitre hivatkoznak, arra a hatalomra, mely egyedül képes utat nyitni ebbe a szellemi világba. Azt tanítják, hogy a megdicsőült Üdvözítő a téren és időn felülemelkedett. Analógiákat keresnek, hogy a misztérium megértéséhez közelebb vigyenek, de a magyarázatok közben is mindig figyelmeztetnek arra, hogy az eucharisztia lényege szerint „mysterium fidei”.

A régmúlt eseménynek a jelenbe való visszahozása ellen olykor felhozott kritika „elképzelhetetlenségről” vagy a „metafizikai lehetetlenségről” beszél, de ez a szakramentumot nem érinti. Akkor érintené, ha egy elmúlt eseménynek a maga történelmi létmódja szerinti felidézéséről lenne szó. A szenthagyony-

mány azonban *szakramentális jelenléte* tanít. A tér és idő kategóriájának szoros rokonsága miatt a probléma párhuzamba állítható a reális prezenciával (Krisztus valóságos jelenléte az Oltáriszentségben). A „*multilocatio circumscriptiva*” (hogy Krisztus az Oltáriszentségben egyszerre több helyen úgy lenne jelen, mint amikor egy test dimenzió-adatai összemérhetők a tér dimenzióadataival): abszolút lehetetlenség. De nem lehetetlen a szakramentális „*multilocatio ubicationis*” (az ő jelenléte a szentségre jellemző létmód által a tér több pontján). Ennek fölismerése csak a hitnek lehetséges: „*sola fides sufficit*”. Ha a hit feltárja ennek lehetőségét, akkor ugyanilyen joggal érvényesíthetjük ezt a kereszttáldozat szakramentális *időbeli* megsokszorozódására is, ahogy ezt a legnagyobb teológusok tanítják. Ha a szenthagyomány ezt egyhangúlag tanúsítja, s ha csak ez a felfogás hozható harmóniába a többi hitigazsággal, akkor semmiképpen sem lehet perdöntő a tiszta természetes dialektikából levezetett ellenérv, amely az úgy lényegét nem is érinti.

„*Tantum ergo sacramentum veneremur cernui...
praestet fides supplementum sensuum defectui.*”
„Méltó ezt a nagy Szentséget térdrehullva áldani...
pótolják a rest érzéket a merész hit szárnyai.”

Helyesen mondja ezért Vonier apát (Aquinói Szent Tamáshoz csatlakozva), hogy a szakramentális világ számára a tér és idő szabályai nem érvényesek. A misztériumnak látható eleme, a „*sacramentum tantum*” az időben áll, de tartalma, a „*res sacramenti*” már nem.

Az imént azt mondtuk, hogy az eucharisztia misztériumos felfogása áll csak összhangban a többi hitigazsággal. Ezt kell még röviden kifejtenünk. Hitigazság, hogy az Újszövetség csak egyetlen áldozatot ismer. Egyetlen áldozatbemutatással az Úr örökre tökéletessé tette az (áldozat által) megszenteltek (Zsid 10, 14.). Ha emellé az ember egy második áldozatot is állítana, akkor — mint az egyházatyák kimondják — egy második üdvösségnek is kellene lennie. Az örök megváltásnak egyszeri áldozata a kereszttáldozat — együttvéve annak elfogadásával s az áldozat megszentelésével, ami a feltámadásban, a mennybenmenetelben és Krisztusnak az Atya jobbjára ülésében történt meg. Ugyanakkor a tridenti zsinat azt tanítja, hogy a mise valódi és sajátlagos áldozat, általa lesz a megváltás minden emberre alkalmazható. A látszólagos ellentmondást csak az eucharisztia misztériumos felfogása oldja fel. A mise nem egy új áldozat, hanem az egyetlen áldozat szakramentális, misztikus megülése. Általa a kereszttáldozat konkrét jelenvalósággá lesz, *üdvözítő erejét kibontakoztatja, még hozzá éppen az ezt ünneplő Egyház és közösség javára*. A misztérium által kap az Egyház lehetőséget arra, hogy maga is áldozzék, anélkül, hogy ezzel bármit is elvenne Krisztus áldozatából. Mert az Egyház az, aki a misztériumot „*frequentálja*”, ismét és ismét megüli — ezzel Krisztus áldozatát az oltárra helyezi, s azt mint magáét az Atyának felajánlja. Tehát az Egyház valóságosan áldoz, és mégis Krisztus az, aki a szakramentumban áldoz.

A mise szakramentuma tehát —együtt a belőle folyó többi szentséggel— nem más, mint az Egyházban továbbélő Úr, a tovább folytatódó megváltás. A misztérium jóvoltából fakadnak szüntelen a kegyelem forrásai az Egyház kertjében, a misztérium —mint az Egyház a keresztről mondja— életfa a kegyelmek éden-kertjének közepén, melyről a hívők napról-napra a természetfölötti életet megadó gyümölcsöt szedhetik és ízlelhetik.

A misztérium-tan tehát a keresztény liturgia legbenső magját és létalapját nyilvánítja ki. A liturgia: Krisztusnak és az Egyháznak megváltás-misztériuma, melyet az Úr erejében ünnepel az Egyház, mint Menyasszony (sponsa Ecclesia), mely által lesz Ővele eggyé. A liturgia: „nuptiae sponsae et Agni”, a Menyasszony és a Bárány násza.

A szenthagyomány fényétől megvilágosítva tisztábban felismerhetjük a tanulmány elején tárgyalt anamnézis-szöveg lényegét, mely a misztériumos emlékezés tényéről beszél. Az emlékezet ezért áll a misztériumot létrehozó és megformáló szerzési igék után, azokat kiegészítve, kifejtve és átvezetve a belőlük kinövő áldozati gondolathoz.

Ritkán fordul elő, hogy a liturgia és a dogma ennyire lényegi kapcsolatban legyen egymással. Itt valóban a belső tartalomból fakad a forma.

Még egyetlen probléma vethető itt fel. A hagyomány egységes abban, hogy a megemlékezés tárgyaként kizárólag a szenvedést említi. A liturgia viszont emellett megnevezi a feltámadást, a mennybemenetelt, az Atya jobbára ülést, az ítéltre való eljövételt (parúzia), egyes rítusokban a születést is. Ha a mise a maga ritusaiban szenvedés-emlékezet, miért veszi körül ezt a liturgia az örvendő ünneplés fényével?

Erre azt kell mondanunk, hogy a liturgia a szenvedést mindig megemlíti, az Úr többi tettei kimaradhatnak, ez az egy sohasem. Másrészt viszont a hagyomány is a szenvedéssel együtt említi a feltámadást, vagy távolabbról: a születést. Továbbá: nem szabad elfelejteni, hogy a passio az ősegyházban a Paschát jelentette, tehát a halált és a feltámadást együtt, sőt egyenesen azt mondhatjuk, hogy a *Pascha Krisztusnak a halálon keresztül elért megdicsőülése*. Ez nem a „keserű szenvedés”, hanem az Úr kereszt-győzelme, a megváltó tett, az áldozat és az áldozat megszentelése együttesen. Minden áldozat két elemből áll: az egyik az aktív, az áldozat bemutatása — a másik a passzív, az áldozat (isteni) elfogadása és megszentelése. Krisztus áldozatának aktív oldala teljesült a halálban. A passzív azonban a feltámadásban, sőt véglegesen a mennybemenetelben és az Atya jobbára ülésben teljesedett be. Akkor lett a kereszten meghalt Úr a mi örökké való főpapunkká és akkor „szerzett örökös megváltást”, amint a Zsidókhöz írt levél olyan csodálatosan kifejti. A Passió magában nem váltott volna meg minket. A megváltás-misztérium csak akkor teljesedett be, amikor Krisztus emberi testében helyet foglalt az Atya jobbján. Onnan küldte el a megdicsőült Úr Egyházának az ő Pneumáját (Lelkét), onnan fogja összegyűjteni Egyházát a második eljövétel (parúzia) napján. Csak akkor lesz

utolsó részéig teljesítve a megváltás. Másrészt viszont a Szentírás és a szent-hagyomány szerint a megtestesülés: Krisztus főpapságának lényeges előfeltétele. Az is Krisztus áldozatához tartozik, hiszen az tette lehetővé az áldozatot. Mivel pedig a mise Krisztus áldozatának reális emlékezete az emberek megváltása érdekében, a mise lényegéhez tartozik, hogy az Úr megváltásművének minden fázisát tartalmazza. Ámde mindet az áldozat szempontjából, mivel középpontjában a passió, az aktív áldozatbemutatás áll. Habár a mise elsősorban a passiót jelenti és valósítja meg, benne a megváltás-áldozattal együtt értve és együtt-megvalósítva a többi megváltó tett is bennfoglaltatik. Krisztus lényege szerint: Megváltó. Azért jött a világra, hogy a bűnösöket megváltsa. A mise megváltás-misztérium. A megváltás mindenekelőtt azt kívánja, hogy meghaljunk a bűnök világának. Ezért a mise elsősorban passió-misztérium. Csak ez a forma felel meg a még bűnöktől fogva tartott, vagy bűnöktől veszélyeztetett emberiség mai állapotának. Ennek az emberiségnek az Úrral együtt meg kell halnia a bűnnek. Ha azonban misztikusan meghalt vele, akkor Krisztussal együtt él is az Istennek: szakramentálisan feltámadt. Ezért a mise szükségszerűen a feltámadás szentsége is, különben elmaradna a keresztség mögött, holott az csak előkészület erre misztériumra, s mégis a feltámadásra irányul.

Innen a miseliturgiának örvendező jellege, az, hogy elsősorban vasárnap kell bemutatni, az, hogy minden ünnepnek a mise áll középpontjában, s különösképpen az ünnepek ünnepének, a Paschának. A misének mint megváltás-misztériumnak jellegéből lesz érthető a Krisztus-misztériumok kibontakozása az egyházi éven át. Amit a Pascha, amit minden eucharisztikus ünnepelés egy kimeríthetetlen gazdagságként magába foglal, azt egymásutánban teríti elénk az egyházi év, minden ünnep a „sacramentum redemptionis”-ból emel ki egy főgondolatot. Az Egyház teljes joggal ujjong karácsonykor azon, hogy *Hodie* Christus natus est (E napon Krisztus megszületett nekünk), Epifániakor azon, hogy *Hodie* caelesti sponso iuncta est Ecclesia (a mai napon mennyei Jegyesével egybekelt az Egyház), és így tovább. Csak színház lenne, frázis minden tartalom nélkül, ha ezek az ünnepek nem tartalmaznák valóságosan az ünnep tárgyát, ha például húsvétkor nem menne végbe a szakramentumban reálisan a feltámadás. Hogyan tudnánk mi Krisztussal együtt-születők, együttthalók, együtt-feltámadók, együtt-felmenők, együtt-trónolók lenni (congeniti, commortui, conresuscitati, coascendentes, consedentes cum Christo), ha a szentségi realitásban Krisztus maga nem születne, nem halna meg, nem támadna fel, nem menne a mennybe, nem ülne az Atya jobbára? Hogyan lakna bennünk az ő Lelke (Pneuma), hogyan várhatnánk az ő második eljövetelét, ha az ünnepelt misztérium nem adná ennek zálogát?

A liturgia tehát az egyéb egyházi hagyományt kiegészíti és megerősíti. A kettő együtt csodálatos gazdagsággal tárja elénk az egyszerű krisztusi szavak gazdagságát: „Cselekedjétek ezt az én emlékezetemre!”

Ford. Dobszay László